

У. Лазар,

доктор філософії, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного і фінансового права
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

У зв'язку із вторгненням в Україну російської федерації по всій території нашої держави президентом України було введено воєнний стан, який діє вже майже рік. Майже рік українці живуть в певних обмеженнях і постійній загрозі життя. Так, черговий раз Верховна Рада України відповідно до указу Президента України від 06 лютого 2023 року № 58/2023 продовжила дію воєнного стану в Україні на 90 діб. Давайте детальніше розглянемо правовий режим воєнного стану. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» – воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [4, ст. 1]. Відповідно введення воєнного стану тягне за собою ряд обмежень, як для

громадян так і для органів державної влади. Однак, відповідно до пункту 1 статті 10 зазначеного вище закону не можуть бути припинені повноваження різних органів державної влади в тому числі Президента України, законодавчої і виконавчої гілок влади, а також повноваження і діяльність судів. Крім того стаття 12² вказує, що в умовах правового режиму воєнного стану суди, органи та установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України. Повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені [4, ст. 12²]. Аналізуючи дану норму статті можемо дійти до висновку, що сильних обмежень судова гілка влади фактично не повинна зазнавати, окрім того суди повинні діяти і забезпечувати можливість використання права громадян на справедливе правосуддя. Однак на практиці все не так просто і правосуддя також зазнало впливу від війни і всіх наслідків війни, які настають кожного дня.

Перше на що хочеться звернути увагу – це те що частина судів призупинила свою діяльність через окупацію чи активні бойові дії, які ведуться на території України. У зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію України, веденням активних бойових дій та тимчасову

окупацію окремих територій, низка судів в Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Київській, Луганській, Миколаївській, Сумській, Чернігівській, Харківській та Херсонській областях призупинили свою діяльність. Внаслідок чого відповідними розпорядженнями Голови Верховного Суду «Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану», враховуючи неможливість судами здійснювати правосуддя під час воєнного стану, територіальну підсудність судових справ, що розглядались в цих судах, було змінено [2].

Відповідно це викликало необхідність у внесенні змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Згідно з пунктом 7 статті 147 даного закону, який раніше був в такому форматі: «у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами робота суду може бути припинена за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду», то наразі даний пункт зазнав змін, та виглядає так: «у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. Також у разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, тери-

торіальна підсудність якого змінюється» [5, п. 7, ст. 147]. Ще одним законодавчим актом, який зазнав змін є Закон України «Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення сталого функціонування судової влади в період відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя» від 15 березня 2022 р. № 2128-IX [6]. Відповідно до цього закону зменшено повноваження Вищої Ради правосуддя та розширено повноваження Державної судової адміністрації і Верховного Суду України. Так, в період дії надзвичайного чи воєнного стану та протягом 30 днів після дня його скасування (припинення) і за умови відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя, визначеного статтею 131 Конституції України: Державна судова адміністрація визначає кількість суддів у суді; приймає рішення про створення територіальних управлінь Державної судової адміністрації; здійснює контроль за службою судової охорони, а також призначає керівництво такої служби тощо. Окрім того відповідно до цього закону на Голову Верховного Суду України покладається: призначення, проведення конкурсу та звільнення Голови Державної судової адміністрації; вирішення питання про відраджування суддів до іншого суду; проведення перевірки повідомлень про втручання в роботу судді тощо.

Прийняття змін та доповнень до законодавчих актів не обійшли стороною інші нормативно-правові документи це і Кодекс адміністративного судочинства, Господарсько-процесуальний кодекс, Цивільно-процесуальний кодекс України, основною метою яких є забезпечення здійснення правосуддя та гарантування можливості громадянам захищати свої інтереси в судовому порядку.

Наступною проблемою на яку варто звернути увагу і з якою стикну-

лось правосуддя, що також і призвело до змінення територіальної підсудності судів, що знаходились на окупованих територіях чи в зонах активних бойових дій – це знищення комп'ютерної техніки, приміщень суду, документації, що перешкоджає відновленню втрачених судових справ та повноцінній роботі такого суду. Хоча варто також і відзначити те, що в силу визволення окупованих територій Збройними Силами України частина судів мають змогу відновити свою діяльність.

З позитивних моментів в налагодженні безперебійної роботи правосуддя, Рада суддів Україна ухвалила низку рекомендацій відповідно до яких повинні діяти суди. Відповідно до таких рекомендацій повинні здійснюватись контроль і облік кадрів в апараті суду та судах, тобто призначається відповідальна особа, що здійснюватиме контроль даного питання, крім того по можливості частину працівників перевести на дистанційну форму роботи, необхідно здійснювати чергування суддів, тобто визначено певну кількість працівників, які можуть перебувати одночасно в суді. Також, що стосується розгляду справ, то можливе перенесення розгляду справ на певний термін чи здійснення розгляду справи в умовах відео конференції. Окрім того діють певні обмеження щодо допуску громадян до судових засідань, тобто присутність тільки учасників справи. Також суд повинен забезпечити безпеку перебування учасників судових засідань та працівників суду та усунувати будь-які загрози.

Як зазначає А.В. Завидняк: «На відміну від різного роду епідемій чи пандемій, які є підставою для запровадження надзвичайного стану, здійснення правосуддя в умовах воєнного стану ускладнюється потенційними загрозами життю і здоров'ю суддів з боку країни-агресора та окупації території. Зокрема, таке ускладнення може бути зумовлено не лише мірку-

ваннями втрати ефективного контролю урядом над певними територіями України, а також поступовою втраченою поняття тилу, що пов'язано із інтенсифікацією застосування ракет та авіації для обстрілу території країни по всьому її периметру. За таких умов слід визначити нові форми і засоби для здійснення правосуддя, основною формою якого є поняття судового засідання та ухвалення рішення по суті» [1, с. 219]. Наталія Мисник зазначає: «Виходячи з нормативних актів, які були прийняті на сьогодні, режим роботи кожного конкретного суду визначається окремо. Робота суду залежить від того, яка ситуація склалась у регіоні, де такий суд розташований. Тому необхідно уважно слідкувати за оновленнями, які публікуються на сайтах судів. В разі неможливості прибуття до судового засідання особа має право подати клопотання про відкладення судового засідання або про проведення відеоконференції [3].

Ще в 2020 році пандемія COVID-19 призвела до застосування дистанційної форми вчинення правосуддя, яка застосовується і зараз під час воєнного стану. Зрозуміло, що питання вчинення правосуддя тією чи іншою формою в більшій мірі лягає на сам суд в залежності від територіальної розташованості суду, та умов за яких суд здатний забезпечити безпечний розгляд справ.

Також варто звернути увагу на те що з початком повномасштабного вторгнення все більше набуває розвитку електронне судочинство. Так, завдяки можливості подавати документи через електронний варіант забезпечується право громадян на доступ до правосуддя. Відповідно до пункту 9, статті 152 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» Державна судова адміністрація: забезпечує впровадження електронного суду; здійснює заходи щодо організації обміну електронними документами між судами та іншими державними орга-

нами і установами [5, п. 9, ст. 152]. Під електронним судом варто розуміти підсистему Єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи, яка необхідна для забезпечення обміну інформацією між судами та іншими органами судової системи, а також між судами та учасниками судового процесу. Дана система дає можливість учасникам процесу відстежувати рух своєї позовної заяви, сплачувати судовий збір чи інші платежі тощо. Однозначно це сприяє розвантаженню судової системи та економії часу. Також, говорячи про вплив війни на правосуддя в даному випадку то деякі суди, нажаль, вимушено відключені від системи Електронний суд, що погіршує можливість обміну даними.

Підсумовуючи вище зазначене варто сказати, що наша країна достойно намагається справитись зі всіма випробуваннями. Правосуддя на більшості території нашої країни працює та забезпечує захист прав та свобод громадян. Законодавець вносить корективи та доповнення до діючих законів, що дає можливість застосовувати дистанційну форму судового процесу, полегшувати роботу суддів та забезпечувати відновлення правосуддя на окупованих територіях чи там, де ведуться активні бойові дії та немає змоги налагодження роботи судів.

Війна, здавалося б таке далеке, чуже та холодне для нас слово, що містить в собі стільки болю та випробувань. Нібито в XXI столітті коли всі країни намагаються стояти на стороні добра, миру, демократії та дотримання принципу: «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю» не тільки в Україні, а й в інших державах, війни не повинно бути в сучасному світі. Але 24 лютого 2022 року росія здійснила повномасштабний напад на Україну, хоча не потрібно забувати про те

що війна розпочалась ще в 2014 році. Зазначено, що з того часу ця країна демонструє повну відсутність будь яких основ демократії та моральних цінностей. Встановлено, що перебуваючи в стані війни, всі сфери суспільного життя та і всі ланки державної влади вимушені пристосовуватись до нових суворих реалій життя. Так, відповідно до Конституції України людина її життя та здоров'я визначаються найвищою соціальною цінністю. Зазначено, що права та свободи і звичайно гарантії цих прав та свобод являються базовим напрямком діяльності України. Доведено, що сьогодні наша країна демонструє всьому світу наскільки для нас важлива демократія і те, що ми здатні захищати і свої території від нападників, і своїх громадян та їхні права від будь-яких зовнішніх посягань. Суворі реалії не залишили остеронь і правосуддя. Значна кількість судів вимушено призупинили свою діяльність у зв'язку з окупацією та знищенням цілих міст. Перебуваючи в такій складній ситуації надважливим моментом для нашої держави є можливість забезпечення безперервної роботи механізму захисту прав і свобод людини та громадянина. Адже сьогодні можна спостерігати зростання порушення прав і свобод людини та громадянина, які в першу чергу пов'язані з посяганням на життя і здоров'я, честь та гідність, свободу та особисту недоторканність та недоторканність житла та особистого майна. В даній статті розглянуто як вторгнення росії вплинуло на роботу правосуддя та яких змін зазнали судові органи України, а також досліджено законодавство що регулює діяльність судових органів та здійснення правосуддя.

Ключові слова: правосуддя, війна, судова влада, судові органи, судова система.

Lazar U. Administration of justice in the conditions of war

War, it would seem, is such a distant, foreign and cold word for us, which contains so much pain and trials. Allegedly in the XXI century, when all countries are trying to stand on the side of good, peace, democracy and compliance with the principle: "a person, his life and health, honor and dignity, inviolability and security are recognized as the highest social value" not only in Ukraine, but also in other states, there should be no war in the modern world. But on February 24, 2022, Russia launched a full-scale attack on Ukraine, although it should not be forgotten that the war began back in 2014. It is noted that since that time this country has demonstrated a complete absence of any foundations of democracy and moral values. It has been established that, being in a state of war, all spheres of public life and all branches of state power are forced to adapt to the new harsh realities of life. Thus, according to the Constitution of Ukraine, a person's life and health are determined by the highest social value. It is noted that rights and freedoms and, of course, guarantees of these rights and freedoms are the basic direction of Ukraine's activities. It has been proven that today our country demonstrates to the whole world how important democracy is to us and that we are able to protect our territories from attackers and our citizens and their rights from any external encroachments. Strict realities did not leave aside justice.

A significant number of courts were forced to suspend their activities due to the occupation and destruction of entire cities. Being in such a difficult situation, an extremely important moment for our state is the possibility of ensuring the smooth operation of the mechanism for the protection

of human and citizen rights and freedoms. After all, today it is possible to observe an increase in the violation of the rights and freedoms of a person and a citizen, which are primarily related to encroachment on life and health, honor and dignity, freedom and personal integrity and the inviolability of housing and personal property. This article examines how the invasion of Russia affected the work of justice and what changes the judicial bodies of Ukraine underwent, as well as researched the legislation regulating the activities of judicial bodies and the administration of justice.

Key words: justice, war, judiciary, judicial bodies, judicial system.

Література

1. Завидняк А.В. Доступ до адміністративного правосуддя в умовах воєнного стану. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2022. С. 218–222.

2. Катерина Чернілевська. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. Електронний ресурс: https://jurliga.ligazakon.net/news/211140_osoblivost-zdysnennya-sudochinstva-v-umovakh-voynogo-stanu (дата звернення 30.01.2023)

3. Наталія Мисник. Робота судів України в умовах воєнного стану. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209874_robota-sudv-ukrani-v-umovakh-voynogo-stanu (дата звернення: 02.11.2022).

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

6. Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2128-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2128-20#Text> (дата звернення 02.11.2022).

